

1994

pÿ ' ½ - 0 ' ¿ Ä ¿ Ã · ¼ µ - É ¼ ± ³ ¹ ± Ä ¿ ½ 0
 pÿ Ä · Â œ ¿ ½ ® Â Ä · Â ± ½ ± ³ - ± Â Ä · Â
 pÿ ' Ç µ ¹ Á ¿ À ¿ ¹ ® Ä ¿ Å Ä ¿ Å ± ³ ³ ± - ¿ Å :
 pÿ À Á ì² » · ¼ ± Ä · Â ¹ Ã Ä ¿ Á ¹ 0 ® Â À ± Á
 pÿ Ä ¿ Å ¿ Ã - ¿ Å “ µ Á ¼ ± ½ ¿ Í, Ä · Â
 pÿ ± Á Ç ± ¹ ì Ä · Ä ± Â Ä · Â ¼ ¿ ½ ® Â 0 ± ¹
 pÿ Ã Ç - Ã µ Î ½ Ä · Â ¼ µ Ä · œ ± 0 µ ' ¿ ½ ¹ 0

Katsaros, Vasilis

pÿ ” ® ¼ ¿ Â ” Á - ¼ ± Â · ” · ¼ ¿ Ä ¹ 0 ® · Ä ¹ Ç µ - Á · Ä · š ¿ ½ É ½ ¹ 0 ® Â ¿ » ¹ Ä ¹ Ä Ä ¹ 0 ® Â 0 ± ¹ π ¿ Å

<http://hdl.handle.net/11728/7329>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

Ἀνέκδοτο σημείωμα γιὰ τὸν κτήτορα τῆς Μονῆς
τῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου:
τὸ πρόβλημα τῆς ιστορικῆς παρουσίας τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ,
τῆς ἀρχαιότητος τῆς μονῆς καὶ τῶν σχέσεών της
μὲ τὴ Μακεδονικὴ δυναστεία

Résumé: *A la fin du manuscrit D 309 (Sofia) provenant de la bibliothèque du monastère de la Vierge Acheiropoietos du Pangée, une note a été sauvée concernant une étude autour du fondateur du monastère, St. Germain.*

Dans cette étude sont présentés le texte et les problèmes relatifs à l'oeuvre et la vie du fondateur du monastère. L'auteur soutient que St. Germain était proche de la cour de Byzance sous l'empereur Vasilios I et qu'il a servi au projet de christianisation de Slaves. Lors d'une de ses missions, d'après la tradition orale du monastère, St. Germain serait mort loin de ce monastère qu'il avait fondé. Il a été enterré sur la place de l'église de Saint Germain de Prespa. Vasilios II Voulgaroktonos afin d'honorer l'oeuvre de St. Germain dans le domaine de la politique étrangère de Byzance, s'est chargé de l'organisation architecturale de son monastère et de l'endroit où il a été enterré. Là il a fondé une petite église, vers 1006 [=1016?]; cette date nous la trouvons indiquée sur une inscription de 1743. St. Germain est représenté sur une fresque du 12ème siècle dans une petite niche de l'église.

Στὰ τελευταῖα φύλλα τοῦ χειρογράφου, πού ἔχει τίτλο “Βρεβείον τῆς σεβασμίας καὶ πατριαρχικῆς <μονῆς> τῆς πανυπερδόξου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου - Κωσινιτζιωτίσης”¹ καὶ βρίσκεται σήμερα στὸ ἐρευνητικὸ Κέντρο Σλαβο-Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν Ivan Dujčev τῆς Σόφιας μὲ ἀριθ. 309², μᾶς παραδίδεται σημείωμα τὸ ὁποῖο συνδέεται ὡς πρὸς τὸ περιεχόμενό του ἀναπόσπαστα μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἰδρυτῆ τῆς μονῆς ὁσίου Γερμανοῦ (εἰκ. 1, 2, 3).

Τὸ χειρόγραφο πού μᾶς ἀπασχολεῖ, χωρὶς ἀριθμὸ στὴ Μονή, εἶναι τὸ ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Ἀθ. Παπαδόπουλο - Κεραμέα³ καὶ ἀκολούθως ἀπὸ τὸν Ἀρχ. Δαμασκηνὸ Μοσχόπουλο⁴ “Βρεβείον”, τὸ ὁποῖο μᾶς παραδίδει τὸ γνωστὸ σημείωμα γιὰ τὴ σφαγὴ τῶν μοναχῶν τοῦ 1507⁵.

1. Βρεβείον, ἀπὸ τὸ λατιν. brevenium, εἶναι ὁ κώδικας ὅπου ὁ ἐκάστοτε ἐκκλησιάρχης ἐγγράφει βραχέα χρονικά ἢ ὀνόματα προθέσεως εἰς μνημόσυνον”, βλ. Διακόνου Χρυσοστόμου Γ. Φλωρεντή, *Βρεβείον τῆς ἱεράς μονῆς Ἀγ. Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου Πάτμου*, Ἀθήνα 1980, σ. 1γ’.

2. Πὰ τὸ χφ βλ. σύντομη περιγραφή στὸ διδύλιο τῶν A. Džurova - V. Atsalos - V. Katsaros - Kr. Stančev, *Checklist de la collection de manuscrits grecs conservée au Centre de Recherches Slavo-Byzantines “Ivan Dujčev” auprès de l’Université “St. Clément d’Ohrid” de Sofia [publications du programme de la Coopération entre le Centre “Ivan Dujčev” de l’Université “St. Clément d’Ohrid” de Sofia et l’Université Aristote de Thessalonique-3]*, Θεσσαλονίκη 1994, σσ. 38, 67.

3. Βλ. Ἀθ. Παπαδόπουλο-Κεραμέως, «Ἐκθεσις Παλαιογραφικῶν καὶ φιλολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Θράκῃ καὶ Μακεδονίᾳ, γενομένων κατὰ τὸ ἔτος 1885 διὰ τὴν “Μαυρογορδάτειον διβλιοθήκην”», *ΕΦΣΚ*, Παράρτημα τοῦ ΙΖ’ τόμου, Κωνσταντινούπολις 1886, σ. 14, σμμ. 1.

4. Βλ. Ἀ(ρχιμανδρίτη) Δ(αμασκηνοῦ) Μ(οσχόπουλο), *Ἡ Ἱερά Μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσης μετὰ τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ περὶ αὐτῆς πόλεων καὶ χωρῶν. Μελέτη τοπογραφικὴ καὶ ιστορικὴ*, Κωνσταντινούπολις 1896, σ. 37.

5. Στὸ φ. 34^ν διαβάζοιμε: “Ἐτους ζιε’ ἦλθε μεγάλη καὶ ἄωρος συμφορὰ. Εἰς τὸ ἅγιον μοναστήριον καὶ ἐκοψαν τοὺς

Πρόκειται όμως για ένα χειρόγραφο του 17ου αι. που μεταφέρει στο περιεχόμενό του πολλά από τα αρχαιότερα μνημονεύμενα ονόματα, τοποθετημένα κατά περιοχές προέλευσης⁶. Έτσι

κολογέρους και έκρουσεύσαν και τὸ μοναστήριον. Ἐν μηνί Αὐγούστῳ κἔ ταῦτοι οἱ μοναχοὶ. Μαξίμου ἱερομονάχου..." και ἔπονται τὰ ὀνόματα τῶν σφαγιασθέντων μοναχῶν τὸ ἔτος 1507 ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

6. Στὸ φ. 37 στίχ. 9, στὸ περιθώριο, σημειώνεται σταυρὸς καὶ ἐνδείξη "σαμάτιον ὄρος" καὶ ἀκολουθοῦν: φ. 37^v: "Πσομίστα", φ. 38: "αἱ σέρραις", φ. 40: "Κορομήστα", φ. 41: "Κούτζι", φ. 42^v: "ὄρλιανος", φ. 43^v: "Βέρια", φ. 44: "ἀσάματος Βερίας", "μαντιλοχώρι", φ. 45: "Ἴζινα", φ. 47: "Ἐλιάχοβα", φ. 47^v: "Θολός", φ. 48: "λοχίτσα", "λοκοβίστα", "ἐράχοβα", φ. 49: "Ἐξεβα", φ. 49^v: "Γοσόμπου", φ. 50: "δραβίκη", φ. 50^v: "μνούχου", "ραδολίβου", φ. 51: "Πιδομίστα", φ. 51^v: "Σέμαλτου", φ. 52: "Δοξόπου", φ. 52^v: "Ραδολίβου", φ. 53: "αγρίδη", "σκριζωβα", φ. 53^v: "ἀγία ἀνα(στα)σιά", "Τροβίστα", "ζουλι", "μούτζιστα", φ. 54: "μέριανη", "ἀπιβές", "Τζάνω", "Κάτω οὐσκα", φ. 54^v: "χοροβίστα", "μαντίλη", φ. 55: "δράτζωδο", "ἀρχιστράτηγος", φ. 55^v: "ἀγρίδη", φ. 56: "ἀτζίστα", φ. 58: "δίτατζίστα", "ἴβουσι", φ. 58^v: "χορομίστα", φ. 59: "Τζερεπανή", φ. 60: "Γκάρτανη", φ. 60^v: "Λόκβιτζα", "Ορφάνη", φ. 61: "Ποδογόριανη", φ. 61^v: "δράμα", φ. 64: "ἀρχιστράτηγος", φ. 64^v: "λεμπάχοδο", "πρηοότζιανη", φ. 65: "Πλέβιτζα", φ. 65^v: "νεοχώρι", "δισωότζιανη", φ. 66: "δοκάλου", φ. 66^v: "καλαμπάνη", φ. 67: "Ξευγωστοῦ", "κορτζή", φ. 67^v: "Πράδη", φ. 68: "Χ(ριστο)ύπολις", φ. 68^v: "Παλαιοχώρι", "δρανάκαστρο", φ. 69^v: "αἰκήσιανη", φ. 70^v: "βοδόδοστα", φ. 71^v: "σκαλοχώρι", φ. 72: "Κωστέριανη", "Γοσρωόμπου", φ. 72^v: "μπεδίγωστη", "κορίστιανη", φ. 73^v: "Δοξάτου", φ. 74: "Εμπώριανη", φ. 75: "μφοσιανός", φ. 75^v: "Βοδόγοστα", φ. 76^v: "χωρίον χωτολίβου", φ. 77: "χωρίον διναρίου", "χωρίον νεβόλιον", φ. 77^v: "Τουρκοχώρι", "μπόριανη", φ. 78: "χωρίον Κοδοῦνιανη", "ἐλευθερόπουλι", φ. 79: "χώρα περιθεορίου", φ. 81^v: "Κωνσταντινούπολι", φ. 82: "ανδριανούπολι", "ἡράκλια", φ. 82^v: "Γαλατάς", "αἶνος", φ. 83: "Κάστρου μάκρη", "Θάσω Καληράχι", φ. 84: "Θεολόγι", φ. 84^v: "Χαζαβήτι", "Κάστρου αἱ σέρῶ", φ. 85^v: "ἡλιόκαλ(η)", φ. 87^v: "κάστρο αιδερόκαστρο", φ. 88: "σοκάλον", "Ξυροπίγαδο", "ἀπάνου οὔσκα", φ. 88^v: "Τὸ πόλιανη", "θερνάρου", φ. 89: "Καλάδενδρα", "νευροκόπος", φ. 90: "Τζερεβίστη", "χωρίον μπάνιτζα", φ. 90^v: "ἀπάνω θροντοῦ", φ. 91: "χωρίον Τερλύση", φ. 92^v: "χωρίον Τέσθον", φ. 93: "χωρίον ζούρνοβω", "κάτο θροντοῦ", φ. 93^v: "χωρίον στάρτζιστα", φ. 94: "χωρίον Κορλούκοβα", φ. 94^v: "οδραβίκα", φ. 95: "Καλαπόδι", "μεσόμιστα", φ. 95^v: "κάστρου μελενίκος", φ. 96^v: "Θεσσαλονίκη", φ. 97: "ἀνδριανόπολι", "Ράσλογω", φ. 97^v: "Ζάκιθω", "Ιωάννινα", "Καστοριά", φ. 98: "Εὔριπου", "μοθώνη", φ. 98^v: "μορέα κάστρο ἀρχαδίας", "δριστρια", φ. 99: "Κυριάτζιανη", "τοῦ Προδρόμου", "Καβάλα νεόκαστρου", φ. 100: "Οὔγγροβλαχία", φ. 101: "Φαρμῶσι", φ. 101^v: "ουτζιάδα", φ. 102^v: "Μολδοβλαχία", φ. 103: "χωρίον Γριτζάνου", φ. 104: "Ὁ σερρών μητροπολιταὶ καὶ οἱ γονεῖς καὶ καλόγεροι αὐτοῦ", φ. 104^v: "χωρίον τὸ πόλκανη", φ. 105: "Ὁ λαχία", "Φλότζι", φ. 105^v: "μπυτέστη", "μπουκορέστη", φ. 106: "χωρίον βόλογκος", φ. 106^v: "Βοδόδοστα", φ. 107: "Μμπόμπιανη", "χωρίον ἀτζίστα", φ. 108: "ἀτζίστα", φ. 108^v: "Κωνσταντινούπολις", φ. 109: "χωρίον μοναστήρι", φ. 109^v: "Φιλίππουπολι", φ. 110: "σέρραις", "χωρίον κορλόκουβα", φ. 110^v: "χωρίον ἀτζήστα", "χωρίον Τζερνίτζιανη", φ. 111: "χωρίον Πρισότζιανη", "Κουρίστιανη", φ. 111^v: "χωρίον Προσότζιανη", φ. 112: "Βάρνα", "χωρίον δουτζίστα", φ. 112^v: "χωρίον περιθεορίων", "χωρίον Τερβέσιανη", φ. 113: "χωρίων στραβίχη", φ. 114: "Μελενίκος", φ. 114^v: "Ξάνθι", "ὄχρυδῶν". Τὸ κείμενο σταματᾷ στὸ φ. 114^v. Στὸ φ. 115, ἀπὸ ἄλλο χεῖρ γράφεται: "ἀπὸ χορίον Ραδολύβος", καὶ ἀκολουθοῦν ἑφτά ὀνόματα. Στὸ φ. 115^v ὑπάρχει τὸ ἔξης σημείωμα:

Ἐποι ἔτους +ζις σепτεμ(βρίου ΙΖ)

+ ὁ τοιμοιώταως κ(καὶ) ευγενέστατος ἀρχ(ων) κύρ

βλάτος ἰδς τοῦ πασκάλοι ἐκ κάστρων

δράμας ἐπροσίλοσεν ἕναν κοίλιον

ἦγ(ουν) ἀσιμόκουπον εἰς τὴν ἀγίαν μονήν

τῆς κοσυνίτζου να εὐρῆσκαιται κ(αὶ) αὐτοῖ

ἦ ασιμοκουπα μετὰ καυκοῖα τῶν

κτοιτῶρων τῆς αγίας μωνῆς ταύτης

+ δικαῖος Βιτάλιος προηγούμενος σάββας ἱερομό(ναχος)

ξενοφον δαβῆδ ρόμανος

ιερομόναχος

γεώργιος ἱερομόναχος κοκαντείου ἱερομονάχου-

Στὸ φ. 116 ἀναγράφονται λίγα ὀνόματα σθημένα καὶ ἡ χρονολογία 7217 (1509). Στὸ φ. 116^v ἀναγράφονται διάφορα ὀνόματα. Στὸ φ. 117 ἐπανερχεται ἡ α' γραφὴ τοῦ χειρογράφου καὶ σημειώνονται: "τῆς Βλαχομ(βουλ)ογενεῖας", "λεχίας". Στὸ φ. 117^v παρατηροῦμε τὸ τέλος τῆς γραφῆς τῶν ὀνομάτων ἀπὸ τὸν κύριο γραφέα τοῦ χειρογράφου. Στὸ φ. 118 ἀναγνωρίζεται τὸ χεῖρ τοῦ γραφέα τοῦ φ. 115^v, ἐνῶ στὸ φ. 118^v περιέχεται, κάτω ἀπὸ τὶς ἀναγραφές "χωρίων πλέβον" "Θεοδώρα, μαρούδα", τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος πὺ ἐκδίδομε ἐδῶ.

στὸ φ. 3 π.χ. διαβάζουμε: “Στεφάνου τοῦ Οὖρεση καὶ Σιμωνίδος, Μακαρίου ἀρχιερέως...” κτλ.⁷ Αὐτὴ ἡ διαχρονικὴ καὶ τοπογραφικὴ στρωματογραφία καθιστᾷ πολὺτιμο τὸν κατάλογο τῶν ὀνομάτων τοῦ Βρεβείου, δηλώνοντας παράλληλα καὶ μιὰ κοινωνικὴ διαστρωμάτωση τῶν ἀναφερομένων μοναχῶν, ἱερέων καὶ κοσμικῶν, ποὺ θὰ μπορούσαν ν’ ἀποτελέσουν τὴ βάση ἐνὸς ἀπέραντου προσωπογραφικοῦ λεξικοῦ, καὶ ἐνὸς καταλόγου τοπωνυμίων τῆς περιοχῆς καὶ τῆς ἐμβέλειας τοῦ μοναστηριοῦ.

Τὸ κείμενο τοῦ σημειώματος ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ καταλαμβάνει τὰ φφ. 118^v καὶ 119 τοῦ χειρογράφου⁸. Τὸ σημειώμα μας ἔχει ὡς ἐξῆς:

1. Ἐν ἔτει σωτ(ηρί)ῳ ρωλδ: Ϙ κατὰ μῆνα Ἰούνιον, ἡ ταπεινότης ἡ ἐμὴ μετὰ τοῦ ἀγαπητοῦ αὐτῆς ἐν Χ(ριστ)ῷ ἀδελφοῦ πανερωτάτου μητροπολίτου ἀγίου Δράμας κυρίου κ(υρ)ίου Γερμανοῦ, καὶ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἐλευθεροπόλεως κυρίου κ(υρ)ίου
5. Ἀνθίμου παρεγένετο ἐν τῆδε τῇ Ἱερᾷ καὶ σεβασμίᾳ μονῇ τῆς ὑπεραγίας Δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς ἐπιλεγομένης Εἰκοσιφοινίσσης, εὐλαβεῖα τῶν πρὸς αὐτὴν, Ἱερὸν ἀρχιερατικὸν συλλεΐτουργον ποιησαμένη καὶ ἔρυνναν οὐ μικρὰν περὶ τε τῆς ἀρχαιότητος τῆς Ἱερᾶς
10. ταύτης μονῆς, καὶ τῆς γνώσεως τῶν χρόνων ἐκεῖν(ων), καθ’ οὓς ὁ ἀναχωρητῆς ἐκεῖνος ὄσιος Γερμανὸς τὰ πρῶτα αὐτῆς θεμέλια ἐπήξατο· ἀλλ’ οὐδὲν εὖρομεν τού(του) μνημόσυνον ἐν γραφῇ, χρονολογουμένου τοῦ ἀρχαιότερου αὐτῆς πατριαρχικοῦ σιγλλιῶδους ἐν Μεμβράναις γράμματος
15. χρόνους τρακοσίους ἐξήκοντα, ἐπὶ τῆς πατριαρχείας τοῦ αἰοδίδιμου Συμεῶνος ἐκδοθέντος, η^{οῦ} πατριάρχου μετὰ τὸν σοφώτατον Γεννάδιον τὸν Σχολάριον χρηματίσαντος μετὰ τὸ .. ιη^{οῦ} ἔτος ἐπὶ τῆς ἀλώσεως, καὶ ἀρχαιότερον τούτου

7. Εἶναι προφανὲς ὅτι τὸ χειρόγραφο δρέβιο ἀντιγράφει παλαιότερο ὕλικό, δὲν ἀποκλείεται μάλιστα ὕλικό προερχόμενο καὶ ἀπὸ τῆ γειτονικῆς μονῆ τοῦ Τιμίου Προδρόμου Σερρών, ὅπου ἡ παρουσία μελῶν τοῦ οἴκου τῶν Σέρβων ἡγεμόνων εἶναι ἰδιαίτερα αἰσθητῆ, ἢ ἀκόμη καὶ λανθάνον σήμερα ὕλικό, προερχόμενο ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Δράμας. Γιὰ μιὰ τέτοια πιθανότητα βλ. καὶ Μαγδαληνῆς Παρχαρίδου, “Συμβολὴ στη μελέτη τῆς περιόδου τῆς Σερβοκρατίας στὴν περιοχὴ τῆς Δράμας (1344/45-1371) - Ο Καίσαρας Βοϊχνας”, Πρακτικὰ ΙΓ’ Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου (29-31 Μαΐου 1992), Θεσσαλονίκη 1993, σσ. 181-211, κυρίως σ. 197 κ.ε.

8. Στὸ φ. 119 συνυπάρχει κι ἓνα ἀκόμα σημείωμα γραμμμένο ἀπὸ 6’ χέρι, ποὺ χρονολογεῖται στὸ 1721. Τὸ κείμενό του εἶναι τὸ ἀκόλουθο:

+ Ἐπαρχία νεοχωρίῳ κ(αὶ) φαναρίου
χωρίων μογογωδήτσα ἐγραφηκεν ὁ κύρ
πολήζωσ τοὺς γονέος του να γανόνοι τοῦ
μοναστηρίου τα καζάνηα δια ψηγηκῆν του σω
τηρίαν. +πολήζω γ(ονέων) Θεωνά μοναχοῦ.
σήρωμ. Πανταζή. Χρησαφῆνα.

- φ.1. τοῦ ἐγγράφου μὴ εὐρόντες, με λύπην ἡμῶν ἐμείναμεν
ἐν τῷ σκότει τῆς ἀγνωστίας περὶ τῶν κατὰ τὴν Ἱερὰν
αὐτὴν
μονὴν ἀρχαιοτέρων· γέγραπται δὲ ταῦτα ἐν τῷ παρόντι
εἰς ἔνδειξιν καὶ γνῶσιν τῶν μεταγενεστέρων. *Κεχειρο-*
5. *τόνηκε δὲ ἡ ταπεινότης ἡ ἐμὴ τῆ τοῦ Παναγίου πν(εύμα)*
τος χά(ριτι)
εἰς Ἱεροδιάκονον, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Πεντηκοστῆς, τὸν
μοναχὸν Ἑσαΐαν, ὑποτακτικὸν τοῦ ἐν μοναχοῖς γέροντος
ἀγιωτάτου κυροῦ Μητροφάνους, ἡγουμονεύοντος τὸ δεύ-
τερον τοῦ
πανοσιωτάτου κυροῦ ΧατζηΠολυκάρκου^{στ}: -
10. Ὁ Σερρῶν Γρηγόριος

Λίγα εἶναι τὰ σημεῖα ποῦ θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ σταθεῖ καὶ νὰ σχολιάσει στὸ κείμενο, κυρίως τὰ προσωπογραφικὰ δεδομένα τοῦ σημειώματος. Ὁ σχολιασμός αὐτὸς ἄλλωστε δὲν εἶναι τὸ κύριο πρόβλημα. Προέχει ἓνα ἄλλο ἐνδιαφέρον ζήτημα μετὰ δυὸ βασικὲς κατευθύνσεις: α) τὸν προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα τῆς μονῆς⁹, ὅπως τὸν γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν παλαιότερη σχετικὴ ἐπιστημονικὴ συζήτηση, κυρίως ἀνάμεσα στὸν Ἀγαθάγγελο Μάγνητα¹⁰ καὶ τὸν Σωφρόνιο Εὐστρατιάδη¹¹ καὶ β) τὸν προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ ἰδρυτῆ τῆς μονῆς ὀσίου Γερμανοῦ¹². Στὴν οὐσία τὰ δύο προβλήματα εἶναι ἀρρηκτὰ δεμένα μεταξύ τους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ σειρὰ ποῦ ἀκολουθεῖται γιὰ τὴν ἀντιμετώπισή τους δὲν ἔχει καὶ τόση σημασία.

Τὸ πρόβλημα Γερμανός δὲ φαίνεται νὰ ἀντιμετωπίστηκε μετὰ μιὰ σφαιρικότερη θεώρηση, ἀπ' ὅσο ξέρω, μέχρι σήμερα. Καθὼς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του παραμένει σκοτεινὸ¹³ -τὸ σημείωμα ποῦ παραθέσαμε δηλώνει καθαρὰ αὐτὴ τὴν ἀμυχανία-, ἐπιτείνεται τὸ "μυστήριο" γύρω ἀπὸ τὴν διοπολιτεία τοῦ ἰδρυτῆ τῆς μονῆς. Ποιὸς ἦταν στὴν οὐσία ὁ Γερμανός; Τὰ ἐρωτηματικὰ πληθαίνουν, κυρίως ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ σχετικὰ στοιχεῖα εἶναι σκόρπια καὶ ἀποσπασματικά. Ἔτσι π.χ. μετὰ βάση τὸν ἀπλὸ συσχετισμὸ τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ χωριοῦ

9. Βλ. τώρα Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνα, "Τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας (Ἱστορία - Ἐγγραφα - Βιβλιογραφία)", *ΕΕΘΣΠΘ*, Νέα σειρά: Τμ. Θεολογίας, τ. 2, ἀνάτυπο, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 17 κ.έ.

10. Βλ. Ἀγαθαγγέλου Μητρ. Δράμας, *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 3 (1919) 196.

11. Βλ. Σωφρονίου <Εὐστρατιάδου>, διδλοκρ. "Μητροπολίτου Δράμας Ἀγαθαγγέλου Μάγνητος, Εἰκοσιφοίνισσα Παγγαίου... Τύποις Μπετροπούλου - Καπρίνη, Δράμα, στὸ περιοδ. *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 3 (1919) 92-100 καὶ κυρίως, σσ. 95-97. Πρβλ. Ἀγαθαγγέλου Μάγνητος, "Κρίσις διδλοκροΐσας", *Γρηγόριος Παλαμᾶς* 3 (1919) 191-196, κυρίως σσ. 192-193.

12. Βλ. κυρίως I. Dujčev, "Une ambassade byzantine auprès des Serbes au IXe siècle", *ZRVI* 7 (1960) 60. Πρβλ. Dan. Stiernon, "Germano", *Bibliotheca Sanctorum* 6 (1965) 240-243.

13. Βλ. Ἀπ. Ἀθ. Γλαβίνα, "Ἐγκύκλιος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης ὑπὲρ βοηθείας τῆς ἱερᾶς μονῆς Εἰκοσιφοίνισσας", *Μακεδονικά*, 21 (1981) 360· τοῦ ἴδιου, "Ἀνέκδοτα ἐγγραφα γιὰ τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας", *ΕΕΘΣΠΘ* 29 (1988) 87· τοῦ ἴδιου, "Τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας", ὁ.π., σσ. 17-18.

Γερμανός, τὴν ὅλη σχετικὴ φιλολογία γιὰ τὴν “περίεργη”, ὅπως θὰ δοῦμε¹⁴, λατρεία πὺ ἀναπτύχθηκε στὴν ὁμώνυμη ἐκκλησία, ἔχει προταθεῖ προσφάτως - μὰ ὑπόθεση - ἔστω καὶ ἀτεκμηρίωτη ὅπως ἔχει διατυπωθεῖ- μῆπως ὁ ὄσιος Γερμανός εἶναι θαμμένος στὸν ὁμώνυμο ναὸ τῆς Πρέσπας. Στὴ συνέχεια θὰ προσπαθήσουμε νὰ συντάξουμε τὰ στοιχεῖα καὶ προπαντὸς νὰ ἐλέγξουμε τὰ δεδομένα, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ συνθέσουμε μὰ πὺ ὁλοκληρωμένη εἰκόνα τοῦ ὄλου προβλήματος. Θὰ μᾶς ἀπασχολήσουν λοιπὸν μὲ κριτικὸ τρόπο τὰ ἐπιμέρους προβλήματα, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ ἀξιολογηθοῦν συνολικὰ ἢ καθ’ ἕκαστον τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα.

1. Τὸ πρόβλημα Γερμανός στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ στὴν περιοχὴ τῶν Πρεσπῶν

Ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Γερμανοῦ τῆς Γέρμανης εἶναι ἓνα μνημεῖο μὲ ἰδιαίτερη προβληματικὴ¹⁵. Συνάπτεται δυτικὰ μὲ νεότερη ἐκκλησία, ἰδρυμένη στὰ 1882¹⁶. Σὲ τρία σημεῖα θὰ ἐπικεντρώσουμε τὴν προσοχὴ μας πὺ συνδέονται μὲ τὴν προβληματικὴ τοῦ θέματος πὺ μᾶς ἀπασχολεῖ:

α) *Στὶς μεταγενέστερες ἐπιγραφές*¹⁷: Πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ νάρθηκα στὸν ἀρχικὸ ναὸ, ὁ ὁποῖος ἐπικοινωνεῖ μὲ τὸ ἱερὸ τῆς νεότερης ἐκκλησίας, ὑπάρχει ἐπιγραφή τοῦ 1743 πὺ μεταφέρει μὰ χρονολογία 1006¹⁸ (εἰκ. 4, 5). Ἡ χρονολογία αὐτὴ θεωρήθηκε ὡς χρόνος κτίσεως τοῦ ναοῦ. Ἐπιγραφή τοῦ 1743 ὑπάρχει καὶ πάνω ἀπὸ τὴ θύρα εἰσόδου στὸ δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ, ἢ ὁποῖα ἀναφέρει τὰ τῆς ἱστορήσεως τοῦ ναοῦ¹⁹. Ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ἐπιγραφές, ἢ πρώτη ἀναφέρει ὅτι ὁ ναὸς “Ἀνηκοδομίθη εἰς τὸν καιρὸν τοῦ ἀγίου /

14. Βλ. παρακάτω, σ. 239 κ.ἑ.

15. Πὰ τὸ μνημεῖο βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας* [ἔκδ. ΕΜΣ, ΙΜΧΑ ἀριθ. 35], Θεσσαλονίκη 1960, σσ. 10-53. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, *Ἐκκλησίες τοῦ Νομοῦ Φλωρίνης* [ἔκδ. ΕΜΣ, ΙΜΧΑ ἀριθ. 69], Θεσσαλονίκη 1964, σσ. 10-12. Τοῦ ἴδιου, “Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Klein-Prespa und aus Hl. German”, *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 20 (1970) 31-49. [= Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιοχῆς*, τ. Α’, Θεσσαλονίκη 1989, ἀριθ. 4, σσ. 259-307 = Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Βυζαντινὰ ἄρθρα καὶ μελετήματα 1959-1989*. Ἀνάλεκτα Βλατάδων 51, Θεσσαλονίκη 1990, ἀριθ. 9, σσ. 275-323]. Δ. Εὐγενίδου - Ἰ. Κανονίδη - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, Ἀθήνα 1991, σσ. 35-39.

16. Ὁπ., σ. 35, σχέδιο (15) καὶ σ. 36.

17. Πὰ τὴν ἐπιγραφή βλ. P.N. Miljukov, “Христiанскiя древности западной Македонии”, *Izvestija Russkago Arheologičeskago Instituta v Konstantinopol*, τ. IV, Σόφια 1899, σσ. 54-55. J. Ivanov, *Bulgarskj Starini iz Makedonija*, Σόφια 1931, σσ. 60-61 (= ἀνατύπ. Βουλγαρικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν, Σόφια 1970). Γ.Α. Σωτηρίου, *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος*, 1926, σ. 158. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, σσ. 50-51, καὶ πίν. XV, 1,2, ὅπου καὶ φωτογραφίες τῶν ἐπιγραφῶν. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, “Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Klein-Prespa und aus Hl. German”, ὅπ., σσ. 46-48 καὶ πίν. 40, 41, ὅπου δημοσιεύονται σχέδια τῶν ἐπιγραφῶν - πρβλ. τοῦ ἴδιου, *Συμβολὴ στὴ μορφολογία τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς. Λεῦκαμα βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν ἐπιγραφῶν*, Θεσσαλονίκη 1977, ἀριθ. 388, 389. Δ. Εὐγενίδου - Ἰ. Κανονίδη - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅπ., σ. 36.

18. Τὸ ἔτος ἰδρύσεως 1006 γράφει ὁ Πελεκανίδης “εἶναι κατὰ παράδοσιν, ἀναιρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς τοῦ ναοῦ καὶ ὑπὸ τῆς τεχντροπίας τῶν συγχρόνων αὐτῶ τοιχογραφῶν” (*Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅπ., σ. 52). Ἀντιθέτως ὁ Μουτσοπούλος θεωρεῖ ὅτι ἡ χρονολογία ἀποδίδει τὴν πραγματικὴ χρονολόγησι τοῦ μνημείου (βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἐκκλησίες τῆς Καστοριάς 9ος-11ος αἰῶνας*, Θεσσαλονίκη 1992, σσ. 69 καὶ 226 κ.ἑ.)

19. Ὁ Πελεκανίδης ἀμφοδρθεῖ ὅτι ὁ Ιβανοῦ ἐπισκέφθηκε τὸ μνημεῖο καὶ εἶδε ἐπιγραφή (βλ. *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅπ., σσ. 50-51 σημ. 122).

Γερμανού, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως”²⁰, ενώ η δεύτερη ότι “άνιστορήθη ὁ ναὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γερμανού, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως” (εἰκ. 6, 7).

β) *Στὴν ἐπιτύμβια πλάκα σὲ ὑποτιθέμενο τάφο τῶν γονέων τοῦ Σαμουήλ*: Στὸ χῶρο πού σκάφτηκε γιὰ νὰ κτιστεῖ ἡ νέα ἐκκλησία οἱ χωρικοὶ βρῆκαν -ὄχι τὸ 1888²¹ ἀλλὰ τὸ 1882²²- μιὰ πλάκα πού ἀναφέρει τὰ ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Σαμουήλ²³ καὶ μνημονεύει τὸν ἀδελφὸ του μὲ χρονολογία 992/993²⁴. Περιεργὴ ἱστορία μὲ πολλὰ μυθολογικὰ στοιχεῖα χαρακτηρίζεται ἡ ὅλη ὑπόθεση τοῦ εὐρήματος ἀπὸ τὸν Πελεκανίδη²⁵, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ κανεὶς ν’ ἀμφισβητήσει τὶς ἐπιστημονικὲς συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὸ θέμα ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Usrenskij (1889)²⁶ ἕως τὴν ἐμφάνιση τοῦ δημοσιεύματος τῆς Ćorović - Ljubinković (1971)²⁷.

γ) *Στὸν τάφο τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ναοῦ*: Στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ταφόσχημη κατασκευὴ στὴν ὁποία πιστεύεται κατὰ παράδοση ὅτι εἶναι θαμμένος ὁ ἅγιος Γερμανός²⁸, ἐνῶ στὸ χῶρο τοῦ νάρθηκα ὑπάρχει ἐπίσης δεύτερη ταφή²⁹.

Ἡ παρουσία τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ 18ου αἰ. στὸ ναὸ τοῦ Ἁγ. Γερμανοῦ πιστοποιεῖ τὸ γεγονός ὅτι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἡ σύγχυση τῶν πραγμάτων εἶχε συγκεκριμενοποιηθεῖ. Ἡ ἐπιτύμβια πλάκα μὲ τὴ βουλγαρικὴ ἐπιγραφή ἐπιτείνει τὴ σύγχυση, ἐπειδὴ δὲ βρέθηκε *in situ* σὲ κάποιο σταθερὸ σημεῖο τοῦ ναοῦ, ἔστω κι ἂν προέρχεται ἀπὸ τὸ “περιβάλλον” τοῦ ὑπάρχοντος μνημείου, τοῦ ὁποίου δὲ γνωρίζουμε τὶς προϋπάρχουσες φάσεις. Ἔτσι καὶ ὁ

20. Γιὰ τὸν πατριάρχη βλ. Ἄπ. Ἀθ. Γλαβίνα, “Ἐγκύκλιος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης”, ὅ.π., σ. 360 σημ. 2.

21. Ὅπως σημειῶναι λανθασμένα ὁ J. Ivanov, ὅ.π., σ. 23.

22. Ὅπως ὀρθὰ διορθῶναι ὁ Ν.Κ. Μουσοπούλου, “Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Kleinasien und aus H. German”, ὅ.π., σ. 34 καὶ σημ. 62. Πρὸς Δ. Εὐγενίδου - Ι. Κανονίδη - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σσ. 35-36.

23. Βλ. Ph. Malingoudis, *Die mittelalterlichen kyrillischen Inschriften der Hämus-Halbinsel. Teil I. Die bulgarischen Inschriften*. [Association Hellénique d’Études Slaves -3], Θεσσαλονίκη 1979, σσ. 39-42 (VI), ὅπου καὶ βιβλιογραφία γιὰ τὶς παλαιότερες δημοσιεύσεις τῆς ἐπιγραφῆς (σ. 39) καὶ διάφορα προσωπογραφικὰ σχόλια (σσ. 40-42). Βλ. ἐπίσης Ν.Κ. Μουσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα*, ὅ.π., τ. Β’, σ. 585 σημ. 10 τοῦ ἴδιου, “Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν”, ἐνθετο ἀφιέρωμα *Ἑπτὰ Ἡμέρες* τῆς ἐφημ. *Ἡ Καθημερινὴ* (Κυριακὴ 9 Ἰανουαρίου 1994, σ. 10), ὅπου καὶ μετάφραση τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς στὴ Νέα Ἑλληνικὴ.

24. Βλ. Ph. Malingoudis, ὅ.π., σ. 42.

25. Βλ. Στ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σσ. 52-53 καὶ σημ. 123-124. Πρὸς Ν.Κ. Μουσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα*, ὅ.π., τ. Β’, ὅ.π., σσ. 798-799.

26. J. Ivanov, *Bilgarskij Starini iz Makedonija*, ὅ.π., σ. 23.

27. Βλ. Mirjana Ćorović-Ljubinković, *Značenje na arheološkim podatoči od dvete prespanski Ćrkvi od vreme na Samoila. Iliada Godini od Vostanje na Komitopolite i Sozdavanje na Samoilovata Drzava*, Σκόπια 1971, σσ. 233-239.

28. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σ. 10. Πρὸς Ν.Κ. Μουσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σσ. 10-12.

29. Ὅ.π., σ. 11: “Ὁ τάφος αὐτὸς πρέπει, κατὰ τὴν ἀποψή μου, νὰ βρεῖται στὴν ἐσωτερικὴ ΒΔ γωνία τοῦ νάρθηκα”. Τὴν πραγματικὴ κατάσταση στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ θὰ μπορούσε ἴσως νὰ διαφωτίσει μιὰ συστηματικὴ ἀνασκαφικὴ ἐρευνα. Εἶχαμε προγραμματίσει μὲ τὸν μακαρίτη φίλο Σωτῆρη Κίσσα τὸ ἀνοιγμα τῶν τάφων στὸν Ἅγιο Γερμανὸ τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Αὐγούστου 1994. Τὸ ξαφνικὸ τραγικὸ γεγονός τοῦ θανάτου του (26 Αὐγούστου 1994) ματαίωσε τὴ συγκεκριμένη ἐρευνα, ἡ ὁποία στὸ μέλλον θὰ πρέπει νὰ ἐπεκταθεῖ, γιὰ νὰ διευκρινιστεῖ ἡ ὑπόψια πού ἔχω ὅτι κάτω ἀπὸ τὸ σωζόμενο ναὸ τοῦ Ἁγ. Γερμανοῦ προϋπήρξε ἄλλος εὐκτήριος οἶκος.

τάφος ποὺ θρίσκειται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, ὅπως κι ἐκεῖνος στὸ χῶρο τοῦ νάρθηκα, δὲ γνωρίζουμε ἂν ἀποτελεῖ “ἀνάμνηση” ἀπὸ μιὰ προϋπάρχουσα φάση ἑνὸς παλαιότερου λατρευτικοῦ οἴκου, τὸν ὁποῖο διαδέχτηκε ὁ ναὸς τοῦ 11ου αἰ.

Μπροστὰ στὸ σύνολο αὐτῶν τῶν προβλημάτων ποὺ συνθέτουν ἓνα πολύπλοκο ζήτημα ἔχουν προταθεῖ ὡς λύσεις οἱ ἀκόλουθες θεωρίες:

1. Ἡ θεωρία τοῦ Στ. Πελεκανίδη³⁰

Ὁ Στ. Πελεκανίδης ἀναφέρεται στὴν παράδοση ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ αἰτιολογήσει τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ ναοῦ “Ἅγιος Γερμανὸς κοντὰ στὴ λίμνη τῆς Μικρῆς Πρέσπας. Ἡ παράδοση συσχετίζει τὴν ὀνομασία μὲ τὸν πατριάρχη Γερμανὸ τὸν Ὁμολογητῆ, ὁ ὁποῖος “μετὰ τὴν ἐκ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου ὑπὸ τῶν Εἰκονομάχων ἀπομάκρυνσίν του... ἀπέθανεν εἰς τὸ ὁμώνυμον χωρίον, ἐνθα ὑπάρχει δῆθεν καὶ τὸ σκῆνος αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν, τὸν τιμώμενον σήμερον ἐπ’ ὀνόματι του”³¹. Τεκμηριώνοντας τὴν ἄποψή του ὅτι ὁ πατριάρχης Γερμανὸς πέθανε στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ ἐτάφη στὴ Μονὴ τῆς Χώρας³², ὁ Πελεκανίδης ἀνατρέπει μὲν τὸ ἀναληθὲς τῆς παράδοσης ὅτι στὸ ναὸ τῆς περιοχῆς Φλωρίνης εἶναι θαμμένος ὁ πατριάρχης Γερμανός, δέχεται ὅμως ὅτι ὁ ναὸς ἦταν ἀφιερωμένος στὸ συγκεκριμένο πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως³³.

2. Ἡ θεωρία τοῦ Jordan Ivanov³⁴

Ὁ Βούλγαρος ἐρευνητῆς Jordan Ivanov διατυπώνει τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ Γερμανός “ἐχρημάτισε πατριάρχης τῶν Βουλγάρων ἐν Πρέσπα”³⁵ καὶ παρερμηνεύοντας ἓνα χωρίο ἀπὸ τὸ “Ἐγκώμιο εἰς τοὺς ἐμ’ μάρτυρας τῆς Τιβερίουπόλεως” τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδας (11ος αἰ.)³⁶ πιστεύει ὅτι ὁ Θεοφύλακτος συγγέει τὸ Γερμανὸ Α΄ Κωνσταντινουπόλεως μὲ τὸ Βούλγαρο πρῶτο ὁμώνυμο “πατριάρχη”³⁷. Ὅσο γιὰ τὴν ἀναφορὰ τοῦ Γερμανοῦ Α΄, πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως, στίς ἐπιγραφές τοῦ 1743 στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ θεωρεῖ ὅτι οἱ Ἕλληνες κληρικοὶ ἦταν ἐκεῖνοι ποὺ φρόντισαν νὰ γραφεῖ τὸ ὄνομά του ἐκεῖ γιὰ καθαρὰ ἱστορικοὺς λόγους³⁸.

30. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σσ. 7-10.

31. Ὁ.π., σ. 7.

32. Ὁ.π., σ. 7 σημ. 17.

33. Ὁ.π., σ. 10.

34. Βλ. J. Ivanov, “Царь Самуиловата столица въ Прѣспа”, *Izvestija na Bŭlgarskoto arh. Druŭestvo* 1 (1910) 55-62.

35. Ὁ.π., σσ. 61-62.

36. Ὁ.π., σ. 61.

37. Ὁ.π.

38. Ὁ.π., σ. 62.

3. *Ἡ θεωρία τοῦ Νικ. Μουτσοπούλου*³⁹

Ὁ Ν. Μουτσοπούλος, εἰδικὸς μελετητὴς τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς περιοχῆς τῶν Πρεσπῶν, ἀσπάζεται κατὰ γράμμα τὴν ἄποψη τοῦ Jordan Ivanov. Ἀπορρίπτοντας τὴν ἄποψη ὅτι ὁ Γερμανὸς Α΄ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶναι αὐτὸς στὸν ὁποῖο εἶναι ἀφιερωμένος ὁ ναὸς, πιστεύει ὅτι ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι πλασμένη μεταγενέστερα μὲ σκοπὸ ν' ἀπαλείψει τὸ ὄνομα τοῦ Γερμανοῦ, Βούλγαρου "πατριάρχης", τοῦ καὶ *Γαβριήλ*, ὅπως ἀναφέρεται στὸ σημεῖωμα "περὶ ἀρχιεπισκόπων Βουλγαρίας"⁴⁰, τὸ ὁποῖο μᾶς παραδίδεται ἀπὸ τὸ χφ. Paris. gr. 880 καὶ χρονολογεῖται στὸ 12ο/13ο αἰ.⁴¹ (εἰκ. 8, 9). Ὁ Ν. Μουτσοπούλος μολαταῦτα, ἂν καὶ διστάζει, τείνει νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἄποψη ὅτι στὸν "Αγ. Γερμανὸ εἶναι θαμμένος ὁ Βούλγαρος "πατριάρχης"⁴², πού περιπλανιέται, ἀφοῦ ἐγκαταλείπει τὴν ἔδρα του στὴν Πρεσλάβα. Τὴ θεωρία αὐτὴ ὁ Ν. Μουτσοπούλος τὴν ἐξαρτᾷ ἀπὸ τὰ ἐξῆς στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα λαμβάνει ὡς δεδομένα:

α) ἀπὸ τὴ βεβαιότητα ὅτι ἡ ἐπιγραφή πού παραδίδει τὴ χρονολογία 1006, ἂν καὶ μεταγενέστερη, εἶναι πιστευτή⁴³,

β) ἀπὸ τὸ "γεγονὸς" ὅτι ὁ τσάρος Σαμουήλ ἴδρυσε "πατριαρχεῖο" στὴν Πρέσπα, μὲ ἔδρα τὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου⁴⁴,

γ) ἀπὸ τὸ "γεγονὸς" ὅτι ὁ Σαμουήλ ἔθαψε ἐδῶ τοὺς γονεῖς του ἢ τοὺς ἀφιέρωσε κάποια ἀναμνηστικὴ πλάκα στὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ γιὰ ἀγνωστους λόγους⁴⁵.

Ἡ ὑπόθεση τοῦ Ν. Μουτσοπούλου ὅτι ἐδῶ εἶναι θαμμένος ὁ Βούλγαρος, δῆθεν "πατριάρχης", Γερμανὸς ὁ καὶ *Γαβριήλ*, προφανῶς στὴν ἀντίστροφη πορεία διαμόρφωσης τοῦ μύθου περὶ πατριάρχου Γερμανοῦ Α΄⁴⁶, προσκρούει α) στὴν ἀτεκμηρίωτη καὶ ἀτέλειωτη συζήτηση περὶ ὑπάρξεως ἢ μὴ βουλγαρικοῦ Πατριαρχεῖου⁴⁷ -συνεπῶς καὶ τοῦ τίτλου "πατριάρχης"- πρὸ τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος⁴⁸, β) στὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ἴδιο τὸ χειρόγραφο -ὁ Paris. gr. 880-

39. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, "Byzantinische und Nachbyzantinische Baudenkmäler aus Klein-Prespa und aus Hl. German", ὁ.π., σ. 49 καὶ σημ. 110-111. Τοῦ ἴδιου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὁ.π., σσ. 10-12.

40. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, "Byzantinische", ὁ.π., σ. 49 σημ. 110 καὶ πίν. 42. Βλ. καὶ παρακάτω σημ. 50.

41. Πὰ τὸ θέμα ἀναλυτικὰ βλ. Radivoje Ljubinković, "Ordo episcoporum y Paris. Gr. 880 i arhijepejska pomen lista y sinodikony tsara Borila, (=The ordo episcoporum of paris. gr. 800 and the commemorative epistle of the prelates in the Synodicon of czar Boril (Sophia; Nat. Libr. No 289)" στὸ Radivoje Ljubinković, *Études d'Histoire de l'Art et de civilisation du Moyen Age* [Institut Archéologique], Βελγιάδι 1982, σσ. 91-101, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

42. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὁ.π., σσ. 11-12.

43. Ὁ.π., σ. 11. Βλ. καὶ σημ. 18 ἐδῶ.

44. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴ Μικρὴ Πρέσπα*, ὁ.π., σσ. 197-198 καὶ σημ. 2 [= "Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα", τ. Α΄, σσ. 37-38 = *Βυζαντινὰ ἄρθρα καὶ μελετήματα 1959-1989*, σ. 236].

45. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὁ.π., σσ. 10-11.

46. Ὁ.π., σ. 10.

47. Ὁ.π., σσ. 10, 11. Πὰ τὸ ὅλο ζήτημα βλ. Radivoje Ljubinković, "L'Illyricum et la question romaine à la fin du Xe et aux début du XIe siècle -autour de l'église autocéphale de l'Etat de Samuel", ὁ.π., σσ. 102-121.

48. Βλ. Γ.Χ. Ταρνανίδη, *Ἡ διαμόρφωσις τοῦ ἀυτοκεφάλου τῆς Βουλγαρικῆς Ἐκκλησίας (864-1235)*, Θεσσαλονίκη 1976, σσ. 96-97, 108. Βλ. ἀκόμη Εὐ. Κωνσταντίνου ἢ Τέγου-Στεργιάδου, *Τὰ σχετικά μὲ τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Ἀχρίδας*

τοῦ Ἁγ. Γερμανοῦ ἐν Βουλγαρία (Μακεδονία) κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Βόριδος⁵⁷, δὲν προχωρεῖ στὴν ἐξέταση τοῦ χωρίου τοῦ Θεοφυλάκτου⁵⁸ μὲ ἀντικειμενικὸ τρόπο, ἐμμένοντας στὴν οὐσία τῆς συγχύσεως τῶν πραγμάτων μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ πατριάρχου Γερμανοῦ, παρὰ τὸ διαχωρισμὸ τῶν ἀρχαιολογικῶν δεδομένων ἀπὸ τὴν τοπικὴ παράδοση⁵⁹.

Ὁ Μουτσοπούλος, προσπαθώντας νὰ ἐρμηνεύσει τὰ δεδομένα καὶ ἀναπτύσσοντας διαλεκτικὴ ἐπικοινωνία μὲ τὴ θεωρία τοῦ Ιβανον, δὲν προχωρεῖ στὴν ἐξέταση τοῦ προσώπου τοῦ Γερμανοῦ⁶⁰, ὅπως αὐτὸ ἐμφανίζεται στὸ “Ἐγκώμιον” τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδας. Τέλος ὁ μητρ. Διον. Κυράτσου καὶ ὁ Ἁπ. Γλαβίνας, ἐνῶ συνδέουν τὸ πρόβλημα τοῦ τοπωνυμίου καὶ τῆς ὁμώνυμης ἐκκλησίας μὲ τὸν ἰδρυτὴ τῆς μονῆς Κοσίνιτσας, ἀποδίδουν τὴν ὑπαρξὴ τοῦ τάφου του στὴν περιοχὴ τῶν Πρεσπῶν στὴν εἰδικὴ ἐπιλογὴ τοῦ Σαμουήλ νὰ συγκεντρῶνει λείψανα ἁγίων στὴν πρωτεύουσα τοῦ ἐφήμερου κράτους του, μὲ ἀναλογικὸ παράδειγμα τὴ μεταφορὰ τοῦ σκηνώματος τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου ἀπὸ τὴ Λάρισα στὸν ὁμώνυμο ναὸ τῶν Πρεσπῶν⁶¹.

Ἡ μόνη βεβαιότητα στὸν Ἅγιο Γερμανὸ τῆς Πρέσπας εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ἐδῶ ἀναπτύχθηκε νωρὶς λατρεία κάποιου προσώπου ποῦ ἐνταφιάστηκε στὴ θέση ποῦ ὑψώθηκε ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Γερμανοῦ καὶ ὅτι ὁ χώρος ἀνεδείχθη κατὰ κάποιον τρόπο χώρος ἀνταγωνιστικῆς θρησκευτικῆς προπαγάνδας μὲ ἀλληλοδιαδοχὴ καὶ σύγχυση τῶν ὀνομάτων.

Μὲ αὐτὰ τὰ δεδομένα θὰ προχωρήσουμε στὴν ἐξέταση τῶν στοιχείων ἐκείνων τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ συμβάλουν στὸ ξεκαθάρισμα τῶν πραγμάτων, κυρίως πρὸς τὴν κατεύθυνση ποῦ ἀνοίγεται μὲ τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ ταφικὴ λατρεία στὸ ναὸ τοῦ Ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Πρέσπας μπορεῖ νὰ σχετίζεται μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς μονῆς Κοσίνιτσας καὶ νὰ ἀνιχνεύσουμε τοὺς πραγματικοὺς λόγους ποῦ ἐρμηνεύουν τὴν ἀνάμειξη αὐτῆ τοῦ προσώπου, λόγοι ποῦ δὲν ἀπασχόλησαν τοὺς προαναφερόμενους ἐρευνητές. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἐπανέλθουμε σὲ παλαιότερα ζητήματα καὶ νὰ ἐπανεξετάσουμε κυρίως τὰ ἀκόλουθα σημεῖα:

1. Τὴ μαρτυρία τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος

Στὸ “Ἐγκώμιον τῶν ιε’ μαρτύρων τῆς Πιβεριοπούλεως”⁶² τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδος⁶³ γίνεται λόγος γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ Βούλγαροι δέχτηκαν τὸ Χριστιανισμὸ καὶ

57. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὅ.π., σ. 10

58. Ὁ.π., σ. 9. Βλ. καὶ παρακάτω, σσ. 242-243 καὶ σημ. 62-69.

59. Ὁ.π., σσ. 56-57.

60. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σ. 12: “Ποιὸς ὅμως ἦταν ὁ Γερμανὸς καὶ Γαβριήλ ὁ ἐν Βοδινοῖς καὶ ἐν τῇ Πρέσπῃ, πρῶτος πατριάρχης τοῦ κράτους τοῦ Σαμουήλ, ποῦ σὲ χρόνια ἰδιαίτερα δύσκολα ἐποίμαγε τοὺς πληθυσμοὺς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ἀλλὰ καὶ τὶς εὐρύτερες δορεϊότερες περιοχές;”

61. Γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ λειψάνου τοῦ ἁγίου Ἀχιλλεῖου ἀπὸ τὴ Λάρισα στὴν Πρέσπα βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, “Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴ Μικρὴ Πρέσπα”, *ΔΧΑΕ*, περ. Δ’, 4 (1960) 194 κ.έ. [= *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Ἀχιλλεῖου στὴν Πρέσπα*, τ. Α’, σ. 34 κ.έ. = *Βυζαντινὰ ἄρθρα καὶ μελετήματα 1959-1989*, ὅ.π., σ. 232 κ.έ.]

62. Γιὰ τὴν ἐκδοσὴ τοῦ κειμένου βλ. Θεοφυλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας τὰ εὑρισκόμενα πάντα, PG 126, σσ. 151-222.

63. Γιὰ τὸν Θεοφυλάκτο Ἀχρίδος βλ. P. Gautier, *Théophylacte d'Achrida Discours, Traités. Poésies*. [Association de Recherches Byzantines], *Corpus Fontium Historiae Byzantinae*, vol. XVI/1, Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 11-37.

ἤψωσαν ἐκκλησίαις, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βόριδος: “Ἐν δὲ τοῖς καιροῖς τούτου, ἐφάνη μὲν ὁ ἅγιος Γερμανὸς ἐπὶ τῆς Βουλγαρικῆς χώρας· ἐφάνησαν δὲ καὶ οἱ ἅγιοι οὗτοι, οὓς ὑπόθεσιν τοῦ παρόντος λόγου ἐνεστησάμεθα, ἐναργεστέρως τὰς ἐμφανείας ἐν Τιβεριουπόλει ποιούμενοι ...τὰς ἰάσεις πηγάζοντες, περιδότητοι πᾶσιν ἦσαν”⁶⁴. Χρειαίεται πολλὴ προσπάθεια γιὰ νὰ ἐρμηνεύσει κανεὶς τὸ χωρίο. Πρόκειται γιὰ ἕναν ἅγιο Γερμανὸ πὺ κάνει τὴν ἐμφάνισή του στὴν περιοχὴ τῆς Στρώμνιτσας καὶ προετοιμάζει τοὺς ἀνθρώπους τοῦ τόπου, ὥστε νὰ δεχτοῦν τὴ θαυματουργίαν τῶν ἁγίων ἐ’ μαρτύρων⁶⁵. Ὁρισμένοι ἐρευνητὲς μίλησαν γιὰ τὴ φυσικὴ παρουσία ἐνὸς προσώπου, ὀνόματι Γερμανοῦ⁶⁶, καὶ εἶναι πολὺ λογικὸ, παρὰ τὴν ἐξήγησιν πὺ δίνει ὁ Στ. Πελεκανίδης στὴν προσπάθειά του νὰ ἀντιμετωπίσει τὶς ἀπόψεις τοῦ Jordan Ivanov⁶⁷, νὰ δεχτοῦμε τὴ θέση τοῦ Ivan Dujčev⁶⁸, ὁ ὁποῖος ταυτίζει αὐτὴν τὴν παρουσία στὸ πρόσωπο τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Κοσίνιτσας Γερμανοῦ⁶⁹. Πρόκειται ἐπομένως γιὰ ἕναν θρησκευτικὸ καθοδηγητὴ (ἅγιο) πὺ συντελεῖ στὴν προετοιμασίαν τοῦ ἐδάφους, ὥστε οἱ “Ἅγιοι ἐ’ Μάρτυρες” νὰ ξεκινήσουν τὴ χάρη τους στὸν πρὶν τυφλὸ λαό. Συνεπῶς ὁ ὅσιος Γερμανὸς κινεῖται στὴν περιοχὴ, κηρύσσοντας τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία.

2. Τὴν παράσταση τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ στὸν ὁμώνυμο ναὸ τῆς Πρέσπας

Στὴν κόγχην πάνω ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ εἴσοδο τῆς Ν πλευρᾶς τοῦ ναοῦ τῶν Πρεσπῶν σώζεται παράσταση - ὄχι σὲ καλὴ κατάστασιν, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτεθειμένη στὸν ἥλιο - πὺ χρονολογεῖται στὸ 12ο-13ο αἰ. καὶ ἀπεικονίζει τὸν Ἅγιο Γερμανοῦ⁷⁰. Ποιὸν ὅμως ἅγιο; Κανεὶς ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς δὲ στάθηκε ἰδιαίτερα σ’ αὐτὴν τὴν τοιχογραφία. Ὁ Στ. Πελεκανίδης⁷¹, ὅταν ἀναφέρεται στὴν παράσταση, θεωρεῖ, ὅπως καὶ οἱ μετέπειτα ἐρευνητὲς⁷², ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανὸ Α’. Ἐξετάζοντας τὴν τοιχογραφία μὲ τὴν ἀπεικόνισιν τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ στὴν ἐκκλησίαν τῆς Πρέσπας, παρατηροῦμε ὀρισμένες εἰκονογραφικῶς τύπου λεπτομέρειες πὺ ἀξίζει νὰ διερευνηθοῦν ἰδιαίτερα.

64. Βλ. PG 126, ὄ.π., σσ. 201, λξ’.

65. Πὰ τὸ θέμα βλ. Ἄθ. Ἀγγελόπουλου, “Οἱ ἐ’ ἱερομάρτυρες Τιβεριουπόλεως-Στρώμνιτσας. Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ λατρευτικὴ πραγματικότης”, *Μακεδονικά*, 20 (1980) 463-484. Ὁ Ἀγγελόπουλος δὲν ἀναφέρεται ὅμως στὸ ζήτημα τῆς διασύνδεσης τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ οὔτε παραπέμπει σὲ σχετικὴ βιβλιογραφία.

66. Βλ. J. Ivanov, “Царь Самуиловата столица въ Прѣспа”, ὄ.π., σ. 61. Πρβλ. καὶ σημ. 68, 69 ἐδῶ.

67. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὄ.π., σ. 9 καὶ σημ. 19-20.

68. Βλ. J. Dujčev, “Une ambassade byzantine auprès des Serbes au IXe siècle”, *ZRVJ* 7 (1961) 58-60.

69. Τὴν ταύτισιν τοῦ προσώπου πὺ πρότεινε ἕνας Βούλγαρος ἐρευνητὴς δέχεται ὁ Danieł Stiernon, “Germano”, *Bibliotheca Sanctorum*, 6 (1965) 242 καὶ τὴν γνωρίζουν ἤδη οἱ Ἕλληνες ἐρευνητὲς, βλ. Μ. Καμπούρη, (“Νέα στοιχεῖα ἀπὸ τὴν μεσοβυζαντινὴ φάσιν τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης”, *ΕΕΠΣΠΘ* 5 (1971) 144 σημ. 8) καὶ Ἄθ. Γλαβίνας, (“Ἐγκύκλιος τῆς μητροπόλεως Θεσσαλονίκης”, ὄ.π., σ. 359 καὶ σημ. 3-5, 6) σ. 360 σημ. 1), δὲν ἐπεκτείνονται ὅμως περισσότερο στὴν ἀποστολικὴ δράσιν τοῦ Γερμανοῦ.

70. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὄ.π., πίν. XIII. Πρβλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, “Byzantinische und Nachbyzantinische”, ὄ.π., σ. 34 εἰκ. 33. Ἐγχρωμὴ ἀπεικόνισιν βλ. Δ. Εὐγενίδου - Ἰ. Κανονίδου - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὄ.π., σ. 37 εἰκ. 16.

71. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, ὄ.π., σσ. 10, 47.

72. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, ὄ.π., σ. 34 εἰκ. 33. Δ. Εὐγενίδου - Ἰ. Κανονίδου - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὄ.π., σ. 36 λεζάντα τῆς εἰκ. 16.

α) *Τὰ εἰκονογραφικὰ χαρακτηριστικά τοῦ προσώπου*: Ὁ εἰκονιζόμενος “ΑΓΙΟΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ” δὲν εἶναι ὁ ὁμολογητὴς πατριάρχης. Ὁ εἰκονογραφικὸς τύπος τοῦ πατριάρχη Γερμανοῦ Α΄ στὰ παραδείγματα ποὺ χρονολογοῦνται στὰ βυζαντινὰ χρόνια τὸν ἐμφανίζει γέρο μὲ πυκνὴ κόμη καὶ ὑπόλευκη κοντὴ γενειάδα⁷³, χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα σαφῶς δὲν χαρακτηρίζουν τὴν παράσταση τῶν Πρεσπῶν. Ἄν συγκρίνουμε τὸ παράδειγμα π.χ. τοῦ παρεκκλησιοῦ τῆς Θεοτόκου στὴ Studeniča (1208/1209)⁷⁴, ποὺ βρίσκεται πλησιέστερα χρονικὰ καὶ τοπικὰ στὸ παράδειγμα τοῦ Ἀγ. Γερμανοῦ τῆς Πρέσπας⁷⁵, ἀναγνωρίζουμε εὐκόλα ὅτι ἀπὸ εἰκονογραφικὴ καὶ μόνον ἄποψη ὁ τύπος τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ πλησιάζει περισσότερο τὰ χαρακτηριστικὰ τυπικῆς φόρμας προσώπου ἀταύτιστου μάρτυρα καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲ φαίνεται νὰ ταιριάζει μὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς τρεῖς ἐπίσης μάρτυρες στὸ Πανάγιο τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας⁷⁶. Εἶναι ἐπίσης χαρακτηριστικὸ ὅτι στὸ κεφάλι τοῦ ἁγίου τῆς Πρέσπας διακρίνεται σαφῶς ἡ γνωστὴ μοναχικὴ κουρὰ (παπαλήθρα)⁷⁷, γεγονός ποὺ ἐνισχύει τὴν ἄποψη ὅτι ὁ εἰκονιζόμενος ὑπῆρξε μοναχός.

β) *Ἡ προβολὴ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου*: Ὁ εἰκονιζόμενος ἅγιος Γερμανὸς κρατεῖ στὸ ἀριστερὸ χεῖρι του κλειστὸ χειρόγραφο μὲ πολὺτιμη στάχωση, βίβλο ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τίποτ' ἄλλο παρὰ Εὐαγγέλιο⁷⁸. Τὸ δεξιὸ χεῖρι ἀπεικονίζει χειρονομία εὐλογίας. Ὁ τρόπος ποὺ κρατεῖται τὸ εὐαγγέλιο, ποὺ προτείνεται ἔξω ἀπὸ τὸν κόλπο ἐπιδεικτικὰ, δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγηθεῖ ἀπὸ τὴν ἔλλειψη χώρου. Ὁ χῶρος στὸν ὁποῖο μπορούσε νὰ ἀπεικονισθεῖ ἐγκόλπιο τὸ εὐαγγέλιο, στὴ γνωστὴ συνηθισμένη του θέση εἶναι στενός, ἀλλὰ ἀρκετός. Ἐπομένως ἡ προβολὴ αὐτὴ τοῦ εὐαγγελίου δὲν εἶναι χωρὶς σημασίαν στὴν παράσταση τοῦ προσώπου ποὺ ἀπεικονίζεται στὴν κόγχη. Ἡ παρουσία τοῦ Εὐαγγελίου στὰ χεῖρια τοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀποστόλων, τῶν Ἐπισκόπων καὶ ὀρισμένων Μαρτύρων σχετίζεται μὲ διδασκαλικὴ δράση στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, φροντίδα δηλ. γιὰ τὴ διάδοσή του. Κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ πρίσμα ἡ παράσταση ἐδῶ ἀποκτᾶ ἓνα ἰδιαίτερο νόημα. Τὸ λατρευόμενο πρόσωπο μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς κεφαλῆς μοναχοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ περιέργα ἐνδυματολογικὰ στοιχεῖα, ὅπως ἡ ἀπόληξη

73. Βλ. V. Lazarev, *Storia della pittura bizantina*, Τορίνο 1967, σσ. 144, 226, 448, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Πρὸβλ. C. Mango, *The Mosaics of St. Sophia at Istanbul*, [Dumbarton Oaks Studies, VIII], Washington 1962, σ. 44, σημ. 94. M. Restle, *Die byzantinische Wandmalerei in Kleinasien*, τ. III, Recklinghausen 1967, πίν. XXVI, XXXV. Otto Meinardus, “The Birdless Patriarch: St. Germanos”, *Μακεδονικά*, 13 (1973) 178-186. Βλ. ἀκόμη, Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνῶ, *Ἐρημνεία*, ὅ.π., σσ. 155, 156, 226, 268, 291.

74. Βλ. Sima Ćirković-Vojislav Korać-Gordana Babić, *Le Monastère de Studeniča*, Βελιγράδι 1986, σ. 70 εἰκ. 53.

75. Στὰ μεταβυζαντινὰ χρόνια στὴν περιοχὴ ἡ παρουσία τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ εἶναι συχνότερη. (“Αγ. Ἀνάργυροι Εἰκοσιφοίνισσας [1553], Καθολικὸ μονῆς Πέτρου καὶ Παύλου, Βυθκούκι Κορυτσᾶς [1763] κ.ά.), ἀλλ' οἱ παραστάσεις εἰκονίζουν τὸν μάρτυρα Γερμανό.

76. Βλ. *Ἱερολόγιον τὸ Μέγα*, ἐκδόσις πρώτη, Ἀνασταλαίωσις τῆς ἐν Βενετία τῷ 1856 ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ Τυπογραφείου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου κυκλοφορηθεῖσις ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Ἰωάννου καὶ Στυριδωνος τῶν Βελούδων..., ἐκδοτικὸς οἶκος “Ἀστήρ” Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου, Ἀθήνα 1983, σσ. 500-501, λ. “Γερμανός”. Πρὸβλ. Fr. Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, Βρυξέλλες 1957³, σ. 225, τοῦ ἴδιου, *Auctarium*, Βρυξέλλες 1969, σ. 77, καὶ *Novum Auctarium*, Βρυξέλλες 1984, σ. 81.

77. Ἐμφανὴς εἶναι, παρὰ τὴν καταστροφικὴ ρωγμὴ τῆς τοιχογραφίας, ἡ παπαλήθρα καὶ στὴ μορφή τοῦ ἁγ. Γερμανοῦ στὸ μεταβυζαντινὸ ναὸ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων τῆς Καστοριάς (βλ. Γεωργίου Γ. Γούναρη, *Οἱ τοιχογραφίες τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων καὶ τῆς Παναγίας Ραισιώπισσας στὴν Καστοριά* [Δημοσιεύματα τῆς ΕΜΣ, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη ἀριθ. 56], Θεσσαλονίκη 1980, σ. 67 καὶ πίν. 136).

78. Βλ. Δ. Εὐγενίδου - Ἰ. Κανονίδη - Θ. Παπαζώτου, *Τὰ μνημεῖα τῶν Πρεσπῶν*, ὅ.π., σ. 37 εἰκ. 16.

τοῦ ἐνδύματος στὴν περιοχή τοῦ ἀύχένα, θὰ μπορούσε νὰ ἀναγνωρίζεται, τόσο ἀπὸ τοὺς βυζαντινοὺς ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς Βουλγάρους, ὡς ἅγιος. Ἐνα τέτοιο πρόσωπο ἦταν ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Κοσίνιτσας Γερμανός, πού κήρυξε τὸ Εὐαγγέλιο στὴν περιοχή τῆς Στρώμνιτσας, σὲ ἀβάπτιστους Βουλγάρους⁷⁹.

3. Τὴν ἱστορικὴ στρωματογραφία τῆς λατρείας στὸ χῶρο τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Γερμανοῦ καὶ τὴν ἐρμηνεία τῆς.

Ἡ διαπίστωση ὅτι ἡ θρησκευτικὴ διεκδίκηση ἀνάμεσα στοὺς βυζαντινοὺς καὶ τοὺς Βουλγάρους βασίστηκε στὸ ὄνομα “Γερμανός” μὲ ἀντιπαράθεση τοῦ ὀνόματος τοῦ ὁμολογητοῦ πατριάρχη καὶ τοῦ ὑποτιθέμενου Βούλγαρου πατριάρχη δηλώνει ὅτι ἡ διεκδίκηση εἶχε βαθύτερες ἱστορικὲς ρίζες καὶ πρὶν καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Βουλγάρου τσάρου Σαμουήλ. Ἐνας ἐπὶ πλέον λόγος, ὅτι ὁ ἅγιος Γερμανός ὑπῆρξε αὐτὸς πού προετοίμασε τοὺς Βουλγάρους νὰ δεχτοῦν τὸν Χριστιανισμό, θὰ μπορούσε νὰ στηρίξει τὴν πραγματικὴ αἰτία τοῦ ἀνταγωνισμοῦ. Τὸ πρόσωπο τοῦ λιγότερου γνωστοῦ Γερμανοῦ, τοῦ φωτιστῆ καὶ ἀγίου τῶν Βουλγάρων, πού ἔδρασε στὴν περιοχή ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, διαχέεται ἀργότερα στὸν ἐλκυστικότερο μῦθο τοῦ “πατριάρχη” Γερμανοῦ Α΄, μῦθος πού στὸ πλαίσιο τῆς ἀνταγωνιστικῆς παρουσίας Βουλγάρων καὶ βυζαντινῶν στὸ χῶρο ἦταν φυσικὸ νὰ ἀντιπαραθέσει ἕναν ἀντίστοιχο “πατριάρχη” τῆς ἄλλης πλευρᾶς⁸⁰.

Ἔτσι μπορεῖ νὰ ἐρμηνευτεῖ ἴσως τὸ γιὰτι αὐτὸς ὁ ἱερὸς χῶρος ἔπεσε θύμα τῆς διεκδίκησης κάποιας ἐπιρροῆς πότε τοῦ ἐνὸς καὶ πότε τοῦ ἄλλου στοιχείου.

Ἡ διασύνδεση τῶν στοιχείων κάτω ἀπὸ τὸ νέο αὐτὸ πρίσμα ἐρμηνεύει ἱκανοποιητικὰ ὅλα τὰ σκόρπια ἕως τώρα δεδομένα, χωρὶς νὰ ἀντιτίθεται στὴν ἤδη ἀναπτυχθεῖσα ἐπιστημονικὴ ἐπιχειρηματολογία, καὶ παρέχει μιὰ νέα διάσταση, ἴσως καὶ τὴ λύση, τοῦ ὄλου ζητήματος.

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ξαναδιαβάσουμε τὸ βίο τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ καὶ νὰ ἀποκαταστήσουμε τὸ ἱστορικὸ πρόσωπό του, διακρίνοντας τὸν “ἱστορικὸ πυρήνα”⁸¹ μέσα στὴ “μυθογραφικὴ” ἀγιολογικὴ παράδοση τοῦ κειμένου.

Ἀπὸ τὸ Βίο τοῦ ὁσίου Γερμανοῦ⁸² γνωρίζουμε ὀρισμένα σημεῖα πού μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν “ἱστορικοὶ πυρήνες” στὴ λειτουργία τῆς “μυθιστορίας”, τῆς λογοτεχνικῆς δηλ. ἀπόδοσης τῆς συγκεκριμένης ἀγιολογικῆς βιογραφίας. Μποροῦμε νὰ σταθοῦμε στὶς ἐξῆς πληροφορίες:

α) Ὅτι ὁ ἅγιος “κατῆλθε”⁸³ -ἄρα ἀπὸ μιὰ γεωγραφικὴ περιοχὴ βορειότερη- στὴ μονὴ τοῦ

79. Βλ. σημ. 68 καὶ 69 ἐδῶ.

80. Βλ. παραπάνω, σ. 238 κ.έ.

81. Μὲ αὐτὴ τὴν προοπτικὴ ὁ Νικ. Κ. Μουτσόπουλος ἐμμεταλλεύεται ὀρισμένους χρήσιμες “ἀρχιτεκτονικὲς” πληροφορίες ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Βίου (βλ. *Ἐκκλησιᾶς τῆς Καστοριάς 9ος-11ος αἰώνας*, ὁ.π., σσ. 446-447).

82. Γιὰ τίς ἐκδόσεις τοῦ Βίου βλ. Μ. Καμπούρη, “Νέα στοιχεῖα”, ὁ.π., σ. 128 σημ. 3. Βλ. ἀκόμη Ἐπισκόπου Διον. Κ. Κυράτσου, Μητροπολίτου Δράμας, “Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Γερμανοῦ, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης ἐκ χειρογράφου τῆς Λαυρεντιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Φλωρεντίας”, *Ἐκκλησιᾶ 57* (1980) 40-42, 69-71· κυκλοφορεῖ καὶ ξεχωριστὸ ἀνάτυπο.

83. “Βίος”, ἐκδ. Διον. Κυράτσου, ὁ.π., σ. 10: “τῆς ἐνθάδε καταγωγῆς μοι τὸ αἶτιον”.

Βαπτισμοῦ στὰ Ἱεροσόλυμα⁸⁴ νέος: “οὕτω τὸν ἔφηθον παραλλάξας”⁸⁵, μαρτυρία ποὺ συμβιδάζεται μετὰ τὴν προσωπογραφικὴ ἐμφάνιση τοῦ ὀλιγογένη ἀγίου⁸⁶.

β) Ὅτι τὸ ἐπεισόδιο μετὰ τοὺς δύο βυζαντινοὺς ἀξιωματοῦχος, τὸν Νικόλαο καὶ τὸν Νεόφυτο, ποὺ συμπλήρωσαν τοὺς 100 χρυσίνοὺς γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς οἰκοδομῆς τῆς μονῆς⁸⁷, συνδέει τὸν ὄσιο Γερμανὸ μετὰ τὴν ὑπόλοιπη βυζαντινὴ κοινωνία τῆς ἐποχῆς του⁸⁸.

γ) Ὅτι οἱ συγκεκριμένοι ἀξιωματοῦχοι σχετίζονται μετὰ κάποια πρεσβεία πρὸς τοὺς Σέρβους / Σλάβους⁸⁹, εἴτε δεχτοῦμε τὴν ἄποψη τῶν Καžдан - Litavrin⁹⁰ γιὰ τὴ χρονολόγηση τοῦ Βίου στὸ 10ο αἰ., εἴτε τὴν ἄποψη ὅτι τὸ κείμενο δὲν εἶναι προγενέστερο τοῦ 12ου αἰ. μετὰ τὴν ἐπίσημη ἐπιβεβαίωση τῆς ὀνομασίας τῶν Σέρβων / Τριβαλλῶν κατὰ τὴ διαπίστωση τοῦ Radojčić⁹¹.

Ἡ χρονολόγηση τοῦ ἐπεισοδίου μετὰ τοὺς δύο βυζαντινοὺς ἀξιωματοῦχος εἶναι ἓνα ζήτημα διαφοροτικὸ ἀπὸ τὴ χρονολόγηση τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου τοῦ Βίου. Ἡ ἄποψη τοῦ Ivan Dujčev ὅτι ὁ Νικόλαος καὶ ὁ Νεόφυτος ἦταν ἐπικεφαλῆς μᾶς ἀποστολῆς καὶ ὅτι “ἡ πρεσβεία πρὸς τοὺς Σέρβους ἦταν σταλμένη ἀπὸ τὸν Βασίλειο Α΄ (867-886), ἴσως σχετικῶς μετὰ τὸν προσηλυτισμὸν τους”⁹², εἶναι εὐρύτατα σήμερον ἀποδεκτῆ.

Ἡ σχέση τοῦ ὀσίου Γερμανοῦ μετὰ τὴν περιοχὴ τῆς Μακεδονίας - τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Βίου⁹³ θυμίζει τὴν προσταγὴ τῶν Πράξεων στὸν Ἀπόστολο Παῦλο⁹⁴ - δὲν εἶναι ἄσχετη μετὰ

84. Πὰ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ βλ. Β. Τσαφέρη, *Ἅγιοι Τόποι*, Ἀθήνα 1987, σσ. 226-227.

85. “Βίος”, ἐκδ. Διον. Κυράτσου, ὅ.π., σ. 9. Πρὸβλ. αὐτόθι: “τῆς τοῦ νέου προθέσεως ἐθέλων λαβεῖν”.

86. Στὴν παράσταση τοῦ Ἁγ. Γερμανοῦ τῆς Πρέσπας εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ πρόσωπο τοῦ σπανοῦ ἀγίου. Μετὰ παρόμοια μορφή ἐμφανίζεται ἓνας μοναχὸς Γερμανὸς ἐκ εἰκονογραφημένου χειρόγραφου τῆς Μονῆς Σινᾶ (ἀριθ. 198, φ. 199) γονυπετῆς ἐνώπιον τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου (βλ. J. Spatharakis, *The portrait in Byzantine Illuminated Manuscripts*, Leiden 1976, σσ. 87-89, εἰκ. 56 καὶ ἐδῶ εἰκ. 10). Στὶς ἐξηγήσεις ποὺ παρέχει ὁ Spatharakis γιὰ τὴν συμπάρασταση τοῦ μοναχοῦ Γερμανοῦ καὶ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννη τοῦ Θεολόγου θὰ μποροῦσε ἴσως νὰ προστεθεῖ ἀκόμη μιά, ἀτεκμηρίωτη ἴσως ἀπὸ ἄλλα στοιχεῖα, ἀλλὰ ἐξίσου πιθανὴ ἐρμηνεία: ἡ σύνδεση τοῦ ὀσίου Γερμανοῦ καὶ ἡ διάδοσις τοῦ Εὐαγγελικοῦ τοῦ ἔργου, ποὺ προβάλλει ὡς ἀνάμνησις τῆς ἱεραποστολικῆς ἀποστολῆς στὴ μεταγενέστερη μικρογραφία.

87. “Βίος”, ἐκδ. Διον. Κυράτσου, ὅ.π., σ. 23: “καὶ τοὺς ἑκατὸν ὅμως ἀπολαμβάνουσι χρυσοὺς παρὰ τῶν ἐπιφανῶν ἐκείνων ἀνδρῶν”.

88. Βλ. Den. Papachryssanthou, “La vie monastique dans les campagnes byzantines du VIIIe au XIe siècle. Ermitages, groupes, communautés”, *Byzantion* 43 (1973) 156-180, 163. [=Ὁ Ἀθωνικὸς μοναχισμὸς. Ἀρχαὶ καὶ ὀργάνωσις, Ἀθήνα 1992, σσ. 54-81]. Δ.Ζ. Σοφίανου, *Οἱ Βυζαντινοὶ ἅγιοι τοῦ Ἑλλαδικοῦ χώρου ἀπὸ τῆς πηγῆς καὶ τὰ κείμενα* [Ὁψεις τῆς Βυζαντινῆς κοινωνίας, 7], ἐκδ. Ἰδρύματος Γουλανδρῆ-Χόρν, Ἀθήνα 1993, σ. 35. Α. Καžдан, “Hermitic, Cenobitic and Secular Ideals in Byzantine Hagiography of the Ninth Century”, *Greek Orthodox Theological Review* 30 (1985) 473-487.

89. Βλ. Chr. Loparev, “Virantijskija žilja svjatyck VIII-IX vekov”, *VV*, 19 (1912) 109-114. J. Dujčev, “Une ambassade”, ὅ.π., σσ. 53-60. Πρὸβλ. Μ. Καμπούρη, “Νέα στοιχεῖα”, ὅ.π., σ. 130. Ἀτ. Ἀθ. Γλαβίνα, “Ἐγκύκλιος τῆς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης”, ὅ.π., σ. 360.

90. Βλ. σχετικὰ Μ. Καμπούρη, “Νέα στοιχεῖα”, ὅ.π., σ. 130.

91. Βλ. V. Radojčić, “Како су називали србе и Хрвате византиски историци XI и XII века Јован Ђкилица, Нирифтор Врјишеније и Јован Зоуара?”, *Glasnik Skopjskog Nautsnog [ГСПД]* 2 (1927) 1-15. Τὴν ἄποψη τοῦ Radojčić ἔδεχεται καὶ ὁ D. Stiermon, “Germano”, *Bibliotheca Sanctorum* 6 (1965) 240-243.

92. Βλ. J. Dujčev, “Une ambassade”, ὅ.π., σσ. 58-59.

93. “Βίος”, ὅ.π., σ. 12: “Θεῖα τις ὄψις ἐπιστάσα, ἀπαναστῆναι μὲν αὐτὸν ἐκείθεν, πρὸς δὲ τὰ τῆς Εὐρώπης ἀπελθεῖν μέρη διακελεύεται: κάκει ἐξ αὐτῶν κρηπίδων ἀνεγείρακα παρὰ τινι τῶν ἀνατὴν τὴν Μακεδονίαν ὄρων, ἀποτάξαι τοῦτον τῆ θεομήτορι”.

94. Αс. 16.10: “διαβάς οὖν εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν. ὡς δὲ τὸ ὄραμα εἶδεν, εὐθέως ἐξητήσαμεν ἐξελθεῖν εἰς Μακεδονίαν”.

τὴν εὐρύτερη δράση του κατὰ τὸ 6' μισὸ τοῦ 9ου αἰ. Αὐτὸ ἐκφράζεται στὴ “μοναδικὴ ἱστορικὴ πληροφορία” ποὺ μᾶς παρέχεται ἀπὸ τὸ Βίο τοῦ κτήτορα τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου Ἀχειροποιήτου, δηλ. τὸ χωρίο ἐκεῖνο ὅπου ἀναφέρεται ἡ αὐτοκρατορικὴ ἀποστολὴ πρὸς τοὺς Τριβαλλοὺς (δηλ. τοὺς Σέρβους) μὲ ἐπικεφαλῆς τοὺς δύο εὐγενεῖς Νεόφυτο καὶ Νικόλαο, οἱ ὅποιοι ἐνισχύουν οἰκονομικὰ τὸν κτήτορα γιὰ τὴν ἀποπεράτωση τοῦ ναοῦ⁹⁵. Ἡ ἀποστολὴ ποὺ σχετίζεται μὲ τὸν προσηλυτισμὸ τῶν Σέρβων στὸ Χριστιανισμὸ⁹⁶ ἐνώνει τὴν κεντρικὴ ἐξουσία μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ὀσίου Γερμανοῦ, ποὺ δὲν ἦταν ἄμοιρο μὲ τέτοιες ἀποστολές.

Ἄν λοιπὸν ὁ συσχετισμὸς ποὺ γίνεται στὴν ἀφήγηση ἀνάμεσα στὰ πρόσωπα τῆς ἀποστολῆς, ποὺ ἐκπροσωποῦν τὴν κεντρικὴ αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία, καὶ στὸν ὀσιο Γερμανό, ἀναμφίβολα πνευματικὸ ἡγέτη μὲ εὐρύτερη ἀκτινοβολία στὴν περιοχὴ, θεωρηθεῖ, στὸ ἔτσι κι ἄλλῶς μεταγενέστερο ἀγιολογικὸ κείμενο τοῦ Βίου, ὅτι διαθέτει πυρῆνα ἱστορικῆς ἀλήθειας, τότε δὲν ἀποκλείεται ὁ ἴδιος ὁ Γερμανὸς νὰ χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο ὡς τὸ πιὸ κατάλληλο πρόσωπο ἀπὸ τὴ μεριὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ μοναχισμοῦ νὰ προωθεῖ τὸ -μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο- ἐπίσημο πρόγραμμα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους.

Ἡ ἀμηχανία ἢ ὅποια φαίνεται ὅτι διακατεῖχε τὰ πρόσωπα στὴ σημείωση τοῦ χειρογράφου Βρεβείου στὰ 1834 ποὺ εἶπαμε στὴν ἀρχὴ καὶ οἱ ἀβεβαιότητες ποὺ συνόδεψαν τὶς παραδόσεις, τόσο γιὰ τὸν τάφο ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ ναοῦ τῶν Πρεσπῶν, ὥστε νὰ τιμηθεῖ ὁ ἅγιος Γερμανός, φαίνεται ὅτι μποροῦν νὰ διαλυθοῦν μὲ τὴ νέα θεώρηση τῶν δεδομένων. Ὁ ἅγιος Γερμανός, ἰδρυτὴς ἑνὸς μεγάλου καὶ λαμπροῦ μοναστηριοῦ ποὺ ἡ παράδοση τοῦ περιβάλλοντός του τὸν θέλει ν' ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὸ χωρὸ ποὺ τὸν ἀνέδειξε ἡγετικὴ μορφή τοῦ μοναχισμοῦ, εἶναι τὸ ἱστορικὸ πρόσωπο ποὺ ἀναφέρεται στὸ “Ἐγκώμιον” τῶν ἑ' μαρτύρων τῆς Πιθεριούπολης τοῦ Θεοφυλάκτου Ἀχρίδας καὶ ἐμφανίζεται κατὰ τὴ διάρκεια τῆς βασιλείας τοῦ ἡγεμόνα τῶν Βουλγάρων Βόριδος (825-889), ὀργάνοντας τὴ βουλγαρικὴ ἐπικράτεια. Δὲν εἶναι ἐπίσης ἄμοιρος τῆς ἐπίσημης ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ποὺ ἐφαρμόζει τὸ Βυζαντινὸ κράτος καὶ γι' αὐτὸ ἐνισχύεται οἰκονομικὰ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία. Ὁρμητήριο γιὰ τὶς ἀποστολές ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων (Βουλγάρων καὶ Σέρβων) εἶναι ἡ μονὴ τῆς Θεοτόκου Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου καὶ ὁ Γερμανὸς ἀναδεικνύεται ἓνας ἀπὸ ἐκείνους ποὺ ἀποκαλοῦνται “φωτιστὲς τῶν Σλάβων”.

Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ πρώτου καθολικοῦ τῆς μονῆς τοῦ Παγγαίου στὰ χρόνια τοῦ Βασιλείου Α' τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας⁹⁷ φανερώνει τοὺς ἰσχυροὺς δεσμοὺς τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ ἰδρυτῆ. Ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ καθολικοῦ τῆς μονῆς τῆς Θεοτόκου στὴν ἐποχὴ τοῦ Βασιλείου Β' Βουλγαροκτόνου⁹⁸ δηλώνει καὶ μιὰν ἄλλη εὐλογη σὺνδεση τοῦ ὀνόματος τοῦ ὀσίου Γερμανοῦ μὲ τὸ γεγονὸς τῆς ἀνέγερσης τοῦ μνημείου τῶν Πρεσπῶν. Ἀφοῦ τὸ μνημεῖο χρονολογεῖται καὶ αὐτὸ στίς ἀρχές τοῦ 11ου αἰ., τίποτα δὲ μᾶς ἐμποδίζει

95. Βλ. παραπάνω, σμ. 87.

96. Βλ. παραπάνω, σμ. 89.

97. Βλ. Ν.Κ. Μουτσοπούλου, *Ἐκκλησιᾶς τῆς Καστοριάς*, ὁ.π., σσ. 445-447.

98. Βλ. Μ. Καμπούρη, “Νέα στοιχεῖα”, ὁ.π., σ. 144.

νά δεχτούμε ότι κτίστηκε, όπως και τὸ καθολικό, γιὰ νὰ τιμήσει τὸ πρόσωπο ποὺ σέβονταν ιδιαίτερα οἱ δύο ὁμώνυμοι Μακεδόνες αὐτοκράτορες, τὸν ὄσιο Γερμανό, ὁ ὁποῖος βρέθηκε ἴσως τὴν ὥρα τοῦ θανάτου του μακριὰ ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ Παγγαίου, σὲ χῶρο ὅπου ἀσκοῦσε τὸ ἱεραποστολικό του ἔργο καὶ ἐτάφη ἐκεῖ ὅπου δημιουργήθηκε ἀργότερα ἓνα πεδίο ἀνταγωνισμοῦ καὶ θρησκευτικῆς ἐπιβολῆς.

Δὲν εἶναι τυχαῖο τὸ γεγονός ὅτι οἱ Βούλγαροι θέλησαν νὰ ἐπιβάλουν τὴν παρουσίαν τους καὶ στοὺς δύο χῶρους, τόσο στὴ μονὴ Κοσίνιτσας ὅσο καὶ στὸν Ἅγιο Γερμανὸ τῆς Φλώρινας. Ἴσως κρύβεται ἐδῶ ἡ ἐκτίμηση στὸ πρόσωπο τοῦ ἁγίου Γερμανοῦ ὡς φωτιστῆ καὶ δικοῦ τους ἀνθρώπου. Στὸ βάθος ὅμως διαφαίνεται ἡ ἐπιθυμία τοῦ Βουλγαροκτόνου αὐτοκράτορα⁹⁹, μέσα στὸ γενικότερο πρόγραμμα τῆς εὐρύτερης πολιτικῆς του¹⁰⁰, νὰ ἀναδείξει ὀρισμένα θρησκευτικὰ κέντρα στὸ χῶρο τῆς Μακεδονίας. Ἡ συμβολὴ του στὴν ἀνέγερση τῶν μνημείων ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν συνεργάτη τοῦ προπάππου του Βασιλείου Α΄, ὄσιο Γερμανό, δηλώνει καὶ τὴν ὀφειλόμενη τιμὴ στὴν πνευματικὴ μορφή ποὺ στήριξε τὸ πρόγραμμα τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων γειτόνων τοῦ Βυζαντίου, ὡς μέσο γιὰ τὴν ἐπιβολὴ τῆς παρουσίας τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα¹⁰¹.

99. Βλ. Δ. Α. Ζακυθνοῦ, *Βυζαντινὴ Ἱστορία 324-1071*, Ἐν Ἀθήναις 1977, σσ. 424-439.

100. Βλ. Ἰ. Καραγιαννοπούλου, "Ἐκκλησιαστικὴ ὀργάνωση", στὸν τόμο *Μακεδονία*, σσ. 320-321.

101. Βλ. Στυλ. Μ. Πελεκανίδου, *Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Πρέσπας*, ὁ.π., σ. 53 καὶ σημ. 126.

№ 221
309

Βρεβιον τῆς βασιλείας καὶ πᾶσης
 τῆς πᾶσι πατρὸς σου δεσποίνης ἡμῶν
 θεοῦ καὶ στυγῆς,
 ἐλεητηρὰ τὴν ἀποχυσίαν ἐξ ἐρχόμενος
 οἰεράς μετα τοῦ θυμῶτος καὶ καλοῦ
 ἀγίου, λάβει τὸ πρὸς παροῦ τῆς μορῆς
 εἴ το λάβει. Ἐλενοσὴν ἡμῶν ὁ Θεός
 καὶ τὸν ἄβρ. ἐλεοσοῦ δεῖσθαι σου
 σπῶκα σου καὶ ἐλενοσὴν. Ἐπίδει
 μεθ' οὗ πατρὸς ἡμῶν καὶ μαχαρίας μνη
 μῆς, καὶ ἀφάεις τῶν μαχαρίων καὶ τῶν
 τῶν ἡμῶν καὶ πάντων τῶν προ
 αὐτῶν ἡμῶν καὶ πρὸς καὶ ἀδεξῆσθαι
 ἡμῶν. τῶν ἐνθάδε καὶ ἡμῶν καὶ ἁ
 πῶτα τοῦ ὀρθοδόξου. καὶ μνησθῆναι
 ὡ. πατρὸς σου ἡχορηθῆναι ὡ, αὐτοῖς

Εἰκ. 1. Βρέβιον τῆς Μονῆς Κοσίντσας (Dujčev 309, φ. 1).

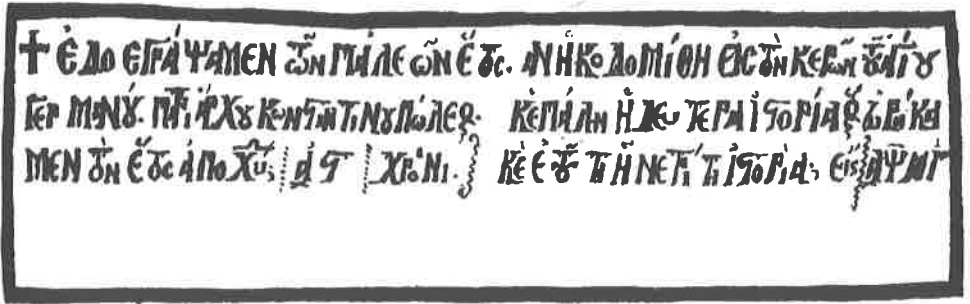

+ ἔπαρχία νεοχαρῶν ἡθρονασῶν 1721
 χαρῶν ποσοφωθῆσαι ἔγραψεν ὁ
 πορτίζης σου γονεὸς - τὸ ναγαυόνου
 μοναστηρῶν παλαιῶν καὶ ἀρχαίων κληρικών
 τῶν παλαιῶν + πορτίζης ἡθρονασῶν μοναχοῦ.
 σῆμα. τῶν παλαιῶν. χρῆσθηνα.

ὁ ἀγγελὸς τοῦ θεοῦ ἐπιείκεια ἔσται ἡμῶν ἡμεῖς
 ἐν τῷ οὐρανῷ ἐν ἀγαθῷ σου τοῦ καλοῦ ἐν τῇ ἐκείνῃ
 μου ἀεὶ ἀσπασθῆναι. ἡμεῖς δὲ ἅπαντα ἐν τῷ οὐρανῷ
 ὁ ἐπιείκεια τοῦ ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς
 αὐτοὶ δὲ ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς
 ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς
 μοναχοῦ ἡθρονασῶν. ἡμεῖς ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς
 ἀρχαίων καὶ παλαιῶν. ἡμεῖς ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς
 ἡθρονασῶν καὶ παλαιῶν. ἡμεῖς ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς

ἡθρονασῶν καὶ παλαιῶν. ἡμεῖς ἐν τῷ οὐρανῷ. ἡμεῖς

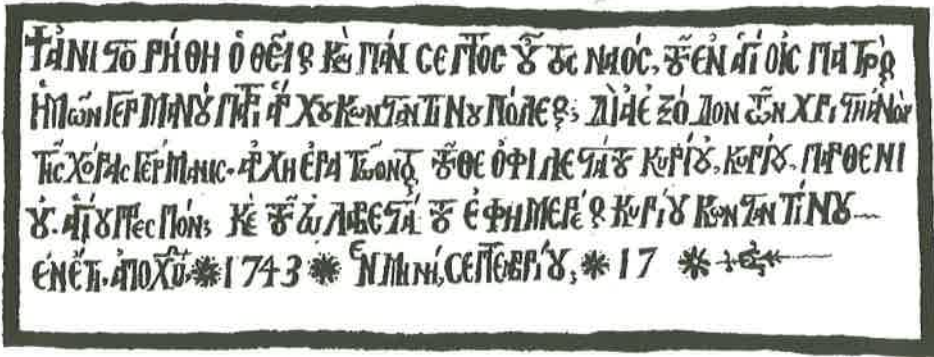
Εἰκ. 3. Βρόβιον τῆς Μονῆς Κοσίντισας (Dujčev 309, φ. 121).

Εικ. 4. "Αγ. Γερμανός Πρέσπας. Σχέδιο έπιγραφής (Μουτσόπουλος).

+ ΕΔΟ ΕΓΡΑΨΑΜΕΝ ΤΩΝ ΠΑΛΕΩΝ ΕΤΟΣ· ΑΝΗΚΟΔΟΜΙΕΙ
 ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΕΡΩΝ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ/ ΓΕΡΜΑΝΟΥ· ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
 ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΩΛΕΟΣ· ΚΕ ΠΑΛΗΝ Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΙΣΤΟΡΙΑ
 ΟΣ ΕΥΡΗΚΑΜΕΝ ΤΟΝ ΕΤΟΣ ΑΠΟ ΧΡΙΣΤΟΥ· ΑΣΤΙ
 ΧΡΟΝΙ· ΚΕ ΕΤΟΥΤΗ ΗΝΕ ΤΡΙΤΗ ΙΣΤΟΡΙΑ; ΕΙΣ ΑΨΜΓ.

Εικ. 5. "Αγ. Γερμανός Πρέσπας. Μεταγραφή του κειμένου της έπιγραφής (Μουτσόπουλος).

Εικ. 6. Ἄγ. Γερμανὸς Πρέσπας. Σχέδιο τῆς ἐπιγραφῆς (Μουτσόπουλος).

+ ἌΝΙΣΤΟΡΗΘΗ, Ὁ ΘΕῖΟΣ καὶ Πᾶνσεπτος οὗτος ναός,
 τοῦ ἐν ἁγίοῖς πατρὸς / ἡμῶν Γερμανοῦ πατριάρχου
 κωνσταντινουπόλεος; διὰ ἐξόδον τῶν χρισθάνων/
 τῆς χώρας γερμανικῶν ἀρχιέρατεροντος τοῦ θεόφιλεστά-
 του κυρίου, κυρίου, παρθενίου / ἁγίου πρεσπίου; κὲ τοῦ
 εὐλαβεστάτου ἐφημέριου κυρίου κωνσταντίνου m /
 ἐν ἔτη ἀποχριστοῦ * 1743 * ἐν μηνί, Σεπτεμβρίου;
 * 17 * ++

Εικ. 7. Ἄγ. Γερμανὸς Πρέσπας. Μεταγραφή τῆς ἐπιγραφῆς (Μουτσόπουλος).

† В І Н М А ω τ ῖ χ α н с ъ
 н н а н с т а г о д о у х а а
 з з с а м о н и ѣ р а б ѣ ж
 п о л а г а ж п а м а т ѣ
 ѝ н м а т е р н и б р а т
 а і с р ѣ с т ѣ х ѣ с н ѣ
 н м е н а о у с ѣ н ѣ ш ѣ
 і с о л а р а б ѣ ж ѣ н
 ѣ д а в ѣ д ѣ н а п н с а
 л ѣ т о о т ѣ с ѣ т в с
 у з ѣ ф ѣ н ѣ з ѣ н

1. † в(ъ) нма ωτѣα н сѣ-
2. нна н стаго доуха а-
3. зѣ Самоні¹⁾ рабѣ жж(и)
4. полагаж памать (ωτѣα-)
5. ѝ н матери н брат(ѣ н-)
6. а крѣствѣхъ сн(хѣ. сѣ)
7. имена оусѣнѣш(иѣхъ Ни-)
8. кола рабѣ жжн (Риψни-)
9. ѣ Дав(ъ)дѣ. написа (же сѣ кѣ)
10. лѣто отѣ сѣтк(о)рениа миро-
11. у ρ s . : φ α - (5501—993). ннѣдн(кѣ s).

Εικ. 10. Λεπτομέρεια του φ. 407^v του χφ *Sinait. gr. 880*. (Μουτσόπουλος).

Εικ. 11. Γερμανός μοναχός: *Sinait. gr. 198*, φ. 199^v (Spatharakis).